

**Іменні колекції вчених-ботаніків
у фонді Наукового гербарію Уманського національного
університету садівництва (UM)**

**Мамчур Тетяна,
кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри біології,
Уманський національний університет садівництва,
м. Умань,
e-mail: mamchur-tv@ukr.net**

Фонди наукових установ, університетів, музеїв містять численні наукові та навчальні колекції цінних історичних надбань. Крім музейних експонатів, інших матеріалів сюди можна віднести і фонди гербаріїв. Їх накопичували у певні історичні віхи, а гербарії під час досліджень природи, обміну та дарунками [2, с. 4].

Науковий гербарій (UM) поповнювався ще з Головного училища садівництва, в м. Одеса (1844 р.), що продовжив уже з переїздом закладу до м. Умані (1859 р.), який продовжує своє існування і на сьогодні (нині Уманський національний університет садівництва). Формування його було цілеспрямовано під час опанування учнями училища дисциплін «Ботаніка», «Декоративне садівництво», «Лісівництво» з вивченням як інтродукованої, так і місцевої флори. Вони досліджували фахові ділянки сільськогосподарського напрямку, декоративного садівництва в умовах дендропарку «Софіївка», Білогрудівського лісу та прилеглих територій околиць міста, сіл із експедиціями. Збори рослин гербаризували, висушували та монтували створюючи при цьому іменні колекції [1, с. 203].

Відмітимо, що у своїй науковій праці Н. Шиян [3, с. 90] дає визначення за літературними джерелами із ведення гербарної справи, що «іменна колекція» або

«меморіальна колекція» зібрана та визначена одним і тим же колектором в межах певної установи. Серед колекцій гербарію (KW) відмічає відомого французького медика, ботаніка та біолога Жана Емануеля Жілібера та його цінну іменну колекцію, що ретельно збережено в Інституті ботаніки імені М.Г. Холодного. Такі іменні колекції виокремлюють в окрему частину та після опрацювання висвітлюють у наукових працях, монографіях. Майже у всіх установах України присутні колекції відомих вчених-ботаніків, які працюючи у закладах проводили дослідження та формували гербарні збори рослин різного спрямування – нижчих (Algae, Fungi, Lichnes, Bryophyta), вищих спорових (Equisetophyta, Lycoperodiophyta, Pterophyta), вищих насінних рослин (Gymnosperms, Angiosperms), а також колекції сортів, форм, груп декоративних кущових, деревних, трав'янистих, кімнатних, лікарських, ефіроолійних і багато інших цінних та корисних рослин.

У Науковому гербарію (UM) відмічено як в історичній, так і в науковій частині іменні колекції учнів та викладачів навчального закладу (рис. 1, 2).

Рис. 1. Зліва-направо: історична папка учня УУЗіС Г. Міхельсона; рукописні етикетки (Міхельсон, Мирошніченко, 1895 р.); гербарний зразок *Lamium maculatum* L. 1882 р., Й. Пачоський.

Опрацьовані нами гербарні зразки за рукописними етикетками учнів училища слід відмітити – Йозефа Пачоського, Юліуса Ланцького, Дмитра Мирошніченка, Генріха Міхельсона, Василя Логовінського та ін. [1, с. 207]. На

етикетках зустрічаємо учнів іноді прізвище, ініціали, а іноді авторський підпис. Тому, їх було ідентифіковано нами як за музейними документальними підтвердженнями року їх навчання, випуску, так і вдалося ідентифікувати за почерком колектора співставивши із рукописними збереженими підписами, документальними листами. У гербарному фонді збережено історичні папки із відтиском Уманського училища землеробства і садівництва (УУЗіС) та ініціалів, прізвища учня (рис. 1).

У науковій частині нами виокремлено іменні колекції викладачів кафедри ботаніки – професор І.І. Білоус, асистенти О.С. Бондар, В.С. Горячева, Н.І. Кутова, доценти В.А. Гаврилук, Т.О. Кравець, Т.В. Мамчур та ін. (рис. 2).

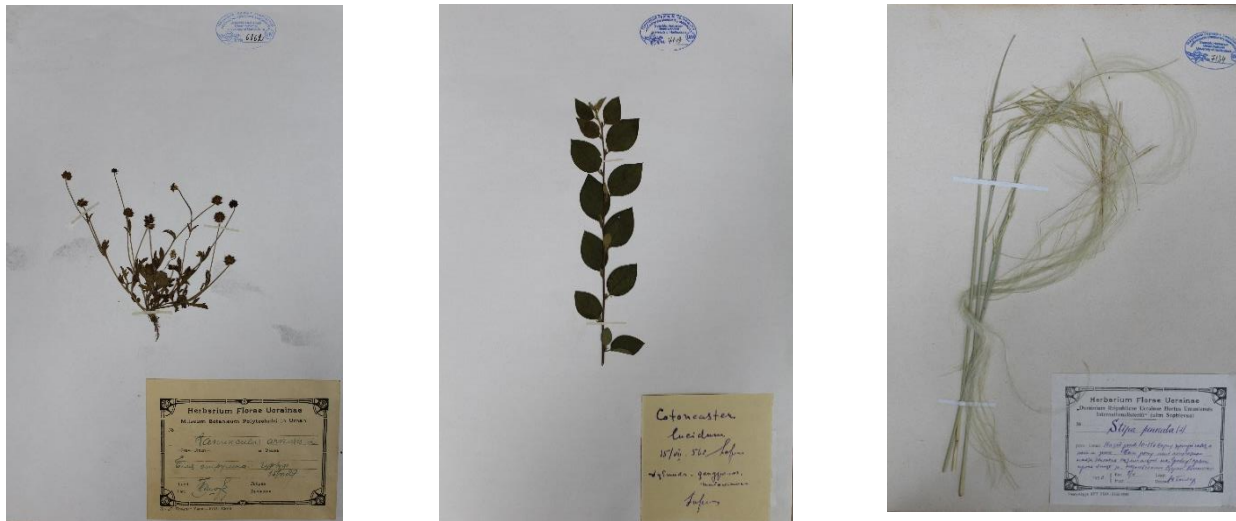

Рис. 2. Гербарні збори *Ranunculus arvensis* L., Гурзуф, 15.VI.1929, Білоус; *Cotoneaster lucidum* L., 15.VII.1956, Дубинка, Софіївка, Горячева; *Stipa pennata* L., Софіївка, 8.V.1930, А.С. Бондар.

Гербарний фонд (УМ) навчальної частини продовжив поповнення зборами викладачами, аспірантами, студентами сьогодення. Слід відмітити, цінні іменні колекції – О.І. Шиндер (178 г.з., датовані 2001–2005 рр.), Фещенко (51 г.з., 2006), О.О. Куценко (75 г.з., 2011–2012), А.В. Клібан (174 г.з., 2011), Д.В. Саврасова (50 г.з., 2019) та ін., які накопичили історичну спадщину навчального закладу. Студенти надавали перевагу зборам природної флори своєї місцевості, а також колекційні. Так, Олександр Куценко зібрав колекцію лікарських рослин у

Лубенській дослідницькій станції, Полтавської обл.; Дарина Саврасова надала перевагу декоративним рослинам м. Умані; Олександр Шиндер під час перебування виробничої практики у США додав місцеві збори тієї країни до своєї місцевої с. Розношенці Ульянівський р-н Кіровоградська обл.; Феценко, на жаль без ініціалів, студент заочного відділення зібрав рослини м. Черкаси.

На сьогодні історичні колекції набувають оглядового екскурсійного ознайомлення, наукового обґрунтування та ціняться дослідженнями певних територій їх популяціями та розгорнутими інформативними частинами, яку несуть гербарні етикетки. Так, наприклад, гербарні збори професора І. Білоуса містять рослини які були зібрані у Нікітському ботанічному саду (Крим), околиць півострова та датовані 1929 р.; асистентів О. Бондара та В. Горячевої зібрані у дендропарку «Софіївка», датовані 1930 та 1960 р. відповідно. Можна аналізувати зміни в часі появи та зникнення популяційних рослин за гербарними етикетками, що колектори ретельно описують (н-д *Stipa pennata*, яка в 1930 роках зростала поодинокі в угрупованні, а у попередні десять років літературні джерела дослідників трактують збільшення популяції цієї рослини, а в майбутньому зникла). Свідченням того є, що досліджена рослина зі степової частини зони, а поява її в тих умовах зростання характеризується зміною температурних коливань.

Не менш цікавими є збори дендрофлори учня училища, згодом головного садівничого Юліуса Ланцького в 1895 р. у колекційних ділянках училища та «Царициного саду» (нині НДП «Софіївка» НАНУ), що засвідчує розвиток інтродукції рослин. Також, повертаючись у 1880–1886 рр., можна відтворити за гербарними зразками зростання рослин в околицях м. Умані природної флори завдяки зборам відомого науковця природодослідника і учня нашого училища Йозефа Пачоського. Він наскільки був зацікавлений рослинним світом, де колекційно виокремив збори відкритого і закритого ґрунту теплично-оранжерейного комплексу училища, вирощування декоративних інтродукованих у нашу кліматичну зону з відміткою на етикетці їх походження (батьківщина).

На сьогодні такі документальні матеріали надзвичайно цінними є у вивченні флори сучасності науковцями ботаніками, навчального характеру з підготовки фахівців біологів, лісників, садово-парковиків, агрономів і ін. спеціальностей.

Слід відмітити, що гербарний фонд (УМ) пережив велику вітчизняну війну хоча під час окупації частина ймовірно була втрачена та вивезена окупантом. За документальними записами літературних джерел збережених у музеї історії університету та бібліотеки відмічено, що цінні підручники, атласи, книги, довідники стародруків та гербарії були замуровані в глуху стіну будівлі бібліотеки її співробітниками, в т.ч. і асистентом кафедри ботаніки Вірою Спиридонівною Горячевою. Зі сплином часу наших сучасних днів спідкала і агресія нашого ворога, який навесні 2022 р. вторгся до України та намагається захопити, порушити територіальну цілісність. Наказом ректора було обґрунтовано збереження цінних матеріалів університету, в т.ч. і гербарію, на випадок евакуації спакувати їх, убезпечити та задокументувати актом про їх назви колекторів, кількісний склад гербарних зразків, номер, штемпель у коробці. За будь яких умов цю історичну спадщину навчального закладу необхідно зберегти та продемонструвати нащадкам, а їм її й надалі.

Отже, такі цінні іменні колекції є національним надбанням установи в якій їх історично започатковано і збережено. Їх фонди звичайно повинні поповнюватися, збагачувати науковий пошук, навчальні здобутки та продовжити творити історію предків для наступних поколінь.

Список літератури

1. Мамчур Т.В., Карпенко В.П., Парубок М.І., Свистун О.В. Вчені-ботаніки Уманського національного університету садівництва та їх наукові дослідження (1844–2016): монографія. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2017. 280 с., іл.
2. Чопик В.І., М'якушко Т.Я. Гербарій. Історія створення та функціонування. Київ: Фітосоціоцентр, 1999. 130 с.

3. Шиян Н. Історичні гербарні колекції України та їх дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*. 2014. Вип. 65. С. 90–96. URL: <http://prima.lnu.edu.ua/faculty/biologh/wis/65/3/9/9.pdf>. Дата звернення: 27.05.2022.